

İSLÂM HUKÛKUNA GÖRE SAĞLIK HİZMETLERİNDE MAHREMİYET HAKKI

Yusuf ŞEN^(*)

Öz

Yaşam hakkı, tüm hakların başında gelen Allah'ın en değerli varlık olarak yarattığı her insanın en tabii hakkıdır. Bu hakkın yerine getirilmesinde insan sağlığının korunması ve bunun için gerektiğinde tedavi olunması bir zorunluluktur. Sağlık hizmetleri kapsamında tedavi aşamalarında insan onuruna, şeref ve haysiyetine, şahsiyet haklarına uygun olarak mahremiyetine hassasiyet gösterilmesi yaşam hakkına bağlı sağlık hakkıdır. Bu makalede ahlâkî ve hukukî ilkeler ışığında özel hayatın bir parçası olan hasta mahremiyeti, ihlali ve neticeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Tedavi, Özel Hayat, Sağlık Hizmetleri, Şahsiyet.

The Right of Privacy at the Health Care Services as to Islamic Law

Abstract

The right to live is the foremost right of the man created by Allah as the most precious living creature. While carrying out this right, staying healthy and being treated when necessary is obligatory. Within the scope of medical services during the treatment process, privacy is the right to health related to the right to live and must be displayed sensitively considering the honour, pride and dignity of the man. In this essay, the privacy of patient, negligence of that right and its results, which are the components of someone's private life are interpreted in consideration of moral principles and the principles of law.

Keywords: Privacy, Treatment, Private Life, Health Care Services, Personality.

---

^{*)} Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı,
(e-posta: ysen@bayburt.edu.tr).

I. Giriş

İnsan yaratılmışlar içerisinde ruh ve bedenden müteşekkil en mükerrer varlık olarak yeryüzünün inşa ve ıslah edicisi, yegâne çekim merkezi; Yüce Yaratıcı'nın kendi ruhandan üflediği, değerli kıldığı ve bu vasıfla en güzel yaratılışa sahip sosyal, psikolojik, duyu ve irade yönü olan, diğer canlılardan farklı vasıfta, akli melekelerle donanmış mükellef bir varlıktır.

İslam insanın mükerrerliğini korumak için insana değer vermiş, onu muhatap almış ve onu korumak için birçok hükümler vaz' etmiştir. Bunlar, temelde insanın asla vazgeçemediği zarûrî maslahatlar olan dinin, hayatın, neslin, malın, aklın ve şerefın korunmasıdır. İslam hukukunda ortaya konan hükümlerin hepsi, bu maslahatları gerçekleştirmek içindir. Çünkü insan beden, ruh ve kişilik olarak temel haklara sahiptir. Bir diğer ifadeyle insan, zaruri maslahatlar temeline dayalı olarak ifade edebileceğimiz dini, hayati, fikri, ailevi ve iktisadi hak ve hürriyetlere sahiptir.¹

İnsanın yaşam hakkı, bütün hakların başında gelir. İnsanın, yaşamını sürdürebilmesi ve bunun için gerekli sağlık tedbirlerini alması yaşam hakkının bir gereğidir. İnsanın yaşam hakkının yerine getirilmesi, sağlıklı olması ve sağlık hizmetlerini almasıyla mümkündür. İhtiyaç halinde tedavi olması ve bu hizmetlerden yararlanması en doğal hakkıdır. Bu hakkın kullanımı sırasında ve kullanım aşamalarında, İslâmî sınırların aşılması ve hasta mahremiyetine özen gösterilmesi temel ilkedir.

Hemcinslerinden ayrı olarak yaşayamayan, sosyal bir varlık olan insan, korunması gereken özel alana, mahremiyetlere ve doğal olarak bunların haklarına sahiptir. İnsanın en güzel surette yaratılmasından aşağılara indirilmesine² kadar geçen süreçlerde Allah'ın insan fıtratına yerleştirdiği utanma duygusu, ahlâkî olmakla birlikte İslam hukukunun belirli sınırlarla ifade ettiği mahremiyet, Müslüman'ın bir hakkı olarak başkaları tarafından ihlal edilmemesi gereken özel, gizli ve kendine ait alanlardır. Sağlıklı olmak için tedavi süreçleri dâhil kişinin, özel alandan kamu alanına doğru, hayatının her devresinde mahremiyetinin bulunması, insan olmasının da bir gereğidir. İnsanın sahip olduğu mahremiyet alanlarının ve özel hayatının gizliliği, hastanın beden mahremiyeti ve kendine has bilgi mahremiyeti kendi hakkıdır. Mahremiyet alanlarından biri, tedavi süreçlerinde başkalarının bilmesini ve görmesini istemediği ve kendisinin sahip olduğu belirli şartlar dâhilinde müdahale ve tedaviye dinin cevaz verdiği alanlardır. Sağlık hizmetleri kapsamında tedaviye ihtiyacı olan insanın tedavi olması, nasların bir gereğidir. Hz. Peygamberin: “*Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz, çünkü Allah, yarattığı her hastalık için deva ve şifa da yaratmıştır.*”³ ifadesi ve “*Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”⁴ ayeti sağlıklı ve

1) Eskicioğlu, Osman, *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1996, s. 287.

2) 95/Tin/5.

3) Buhârî, Tıb 1; Müslim Tıb 2; Ebû Davud, Tıb 1.

4) 2/Bakara/119.

güçlü Müslüman, zayıf olandan daha hayırlı olması anlayışı⁵ bunun göstergesidir. Allah'a kulluğun beden ve akıl sağlığıyla mümkün olacağı önemli bir gerçektir.

Sağlık hakkı, insan haklarından biridir. Şer'î nasların cevaz verdiği şekilde tedavi olmak, yaşam hakkına karşı sorumluluğun bir icabıdır. Bu hizmetlerde özel hayatın gizliliği, hastanın beden ve bilgi mahremiyetinin ne olduğunun açıklığa kavuşturulması, hasta hakları açısından son derece önemlidir. Sağlık hizmetleri alırken teşhis ve tedavi aşamalarında bu hizmeti verenlerin, hastanın hakkı olan mahremiyeti bilmeleri gerekir. Durum böyle olmasına rağmen teknolojik gelişmelerle birlikte, zaman zaman mahremiyetin ihlal edildiği, insanların mahremiyet anlayışlarının değiştiği de bir gerçektir. Bu makalede sağlık ve tedavi hizmetlerinde mahremiyet, İslam hukuku açısından değerlendirilerek bu mahremiyetin önemine vurgu yapılacaktır.

II. Sağlık Hizmetleri

İslam hukukunda "hastalığı iyileştirmek" anlamında "deva" kökünden gelen sağlık hizmetleri kapsamındaki tedavi, bedenen ve ruhen hastalıkların giderilmesi için tıbbi bakımdan gerekeni yapmak demektir.⁶ Tıbbi müdahale, hastalığın teşhis ve tedavisinde en ağır cerrahi müdahaleleri kapsayan alana sahiptir. Tedavinin amacı hastanın iyileştirilmesidir. Hastayı iyileştirme amacı taşımayan girişimler olan estetik ameliyat, kürtaj gibi müdahaleler sağlık hizmetleri kapsamında tedavi sayılmamaktadır.⁷ Tedavi hastalığın iyileşmesi için ilaç alma şeklinde maddi ve manevi yöntemlerin kullanılması olarak tanımlanmışlardır.⁸ A-l-c kelimesinden türeyen *muâlece*, *teâluc* ve *ilaç* kelimeleri de tedavi manasına gelmektedir.⁹ Sağlık hizmetleri: "*İnsan sağlığına zarar veren çeşitli faktörlerin yok edilmesi ve toplumun bu faktörlerin tesirinden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi kabiliyet ve melekeleri azalmış olanların işe alıştırılması (Rehabilitasyon) için yapılan tıbbi faaliyetler.*"¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Buradan anlaşılan sağlık hizmetlerinin tedavi aşamalarını, koruyucu sağlık hizmetlerini ve toplumda bedenen ve ruhen engelli olanların yeniden topluma kazandırılma faaliyetlerini kapsadığıdır.

Sağlık hizmetleriyle ilgili olarak İslam hukukçuları fıkıh kitaplarında haram ve helal mahiyetindeki konuları *Kitâbü'l-Kerâhiyye*,¹¹ *Kitâbü'l-Hazri ve'l-İbâha*,¹² *el-İstih-*

5) Müslim, Kader 34.

6) İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Çev., Vecdi Akyüz, İklim Yayınları, İstanbul, 1990; C. IV, s. 243,379; Yeğîn, Abdullah, *Osmanlıca Türkçe Yeni Lügat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, trs., s. 697.

7) Ekşi, Ahmet, *İslam Tıp Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 38.

8) İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, C. IV, s. 243.

9) İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Dârusâdır, Beyrut, 2011, C. X, s. 249.

10) Sert, Gökhan, *Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 42.

11) Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö.683), *Kitâbu'l-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, C. IV, s. 189; Bâbertî, Ekmeluddin Muhammed b. Mahmud (ö.1384), *el-İnaye Şerhu'l-Hidaye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, C. VI, s. 103.

12) el-Meydânî, Abdulğani el-Ğuneymî (ö.1292/1881), *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs., C. IV, s. 156.

san,¹³ *Kitâbü'z-Zühd ve'l-Vera'*¹⁴ başlıkları altında incelemiştir. Mahrem olan veya olmayan akrabalar *Kitâbu'n-Nikâh*,¹⁵ bakılması haram olan yerler *Kitâbu's-Salât*¹⁶ bölümlerinde ele alınır.

İnsanın ruh ve bedenden meydana gelen sosyal bir varlık olarak Şâri'in hitabından sorumlu olması ve mükellefiyetlerini yerine getirmesi ancak beden ve ruhen sağlıklı olmasına bağlı olduğundan, ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran *âritzalar*¹⁷ insanın kendi sağlığına gerekli özeni göstermemesinden kaynaklı olarak ortaya çıkmakta ve sonuçta temel maslahatlardan olan akıl ve can emniyetine zarar verebilmektedir. Ortaya çıkan bu durum, kişinin ilzam ve iltizamını olumsuz etkilediğinden hak kayıplarına ve sağlıklı bir toplum amaçlayan temel ilkelere ters düşmektedir. Bu nedenle sağlıklı olmak ve gerekli özeni göstermek, İslâm'ın hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Sağlık hizmetleri kapsamında değerlendirilen tüm fiil ve işlemler, bu amaca matuftur. Sağlık hizmetlerinde *teşhis ve tedavi hizmetlerinin* yanı sıra koruyucu, iyileştirici ve kaybedilen iş gücünü yeniden kazanma olan rehabilite hizmetleri ayrıca önemlidir. İnsanın ruhen, beden ve sosyal yönlerden tam bir iyilik halinde olması, diğer bir ifadeyle sağlıklı olması, tedavi hizmetlerini alması veya tedavi olmasıyla gerçekleşir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan tedavi ve tedavi yöntemleri tarihi seyri içerisinde farklı şekillerde tezahür etmiş, insanların ruh ve beden sağlığı için uygulanagelmıştır. Manevi hastalıklara işaret eden ayetler¹⁸ ve tedavi ile ilgili Hz. Peygamber'in uygulama ve tavsiyeleri, sağlık hizmetlerinin insan hayatı için son derece önemli ve bir insan hakkı olduğunu ortaya koymaktadır. Nihayetinde İslâmî hükümlerin hepsi, emredilenler, kulların menfaatine nehy edilenler kulların zararına râci olduğundandır. Hz. Peygamber'in: “*Ey Allah'ın kulları tedavi olunuz, çünkü Allah, yarattığı her hastalık için deva ve şifa da yaratmıştır.*”¹⁹ buyurması, hastalık gerçeğini ortaya koyarken, bu hastalıklar için Allah'ın yarattığı şifa sağlık hizmetlerinden olan tedaviyi de gerekli kılmaktadır.

İslam hukukçuları, sağlık hizmetlerini mendup, mekruh ve vacip hükümleriyle kişinin kendisinden başlamak üzere yaşanan topluma verilen zararların fazlalığı açısından de-

13) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Sad., Ali Fikri Yavuz, Bilmen Yay., İstanbul, 1990, s. 433.

14) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. IV, s. 189.

15) eş-Şirbînî, Şemsuddin Muhammed ibn Muhammed el-Hatîb eş-Şâfî (h.ö.977), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Daru'l-Feyhâi, Şam, 2009, C. IV, s. 5; Bâbertî, *el-İnaye*, C. II, s. 212.

16) eş-Şakafe, Muhammed Beşir, *el-Fıkhu'l-Mâlikî ft Sevbihî'l-Cedîd*, Dâru'l-kalem, Dımeşk, 2007, C. I, s. 177.

17) ez-Zuhaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, Matbaatü Camiati'l-Dımeşk, 1990, s. 403; Hallâf, Abdulvehhâb, *İlmu Usûlü'l-fikh*, Eda Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 139; Şa'ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Çev., İbrahim Kafi Dönmez, TDV. Yayınları, Ankara, 1990, s. 247.

18) 2/Bakara /10; 5/Mâide /52; 8/Enfâl /49; 9/Tevbe /125.

19) Buhârî, Tıb 1; Müslim, Tıb 2; Ebû Davud, Tıb 1.

ğerlendirmişlerdir. Yapılan tedavi, kişinin kendisine mahsus olması durumunda mendup, yapılan uygulamanın kişiye hastalıktan daha fazla olumsuz yan etkileri açısından mekruh ve hastalığın bulaşıcı olması halinde tedavinin yapılmasının vacip olduğuna hükmetmişlerdir.²⁰ Hastalığın bulaşıcı olması, koruyucu sağlık hizmetlerini gündeme getirmiştir. Hastalığın tedavisinden önce, hastalığa yakalanmamak için önlem almak ve genel sağlığı korumak koruyucu sağlık hizmetleridir. Bu konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in uygulamaları günümüze ışık tutmaktadır. İslam'ın; temizliği,²¹ dengeli beslenmeyi,²² sağlığı korumayı, zararlı yiyecek ve içeceklerden kaçınmayı²³ emretmesinin hikmetlerinden biri, hastalıklara yakalanmamaktır. Cüzzam vb. bulaşıcı hastalıklardan uzak olmak,²⁴ bu tür yerleri karantinaya almak bu minvalde değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in “*Bir yerde veba gibi bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğinizde o yere girmeyiniz. Bulduğunuz yerde bulaşıcı hastalık varsa oradan da çıkmayınız.*”²⁵ buyurması koruyucu sağlık hizmetlerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde koruyucu sağlık hizmetlerinde mahremiyet gerektiren durumlara hassasiyet gösterilmesi, engelliler için de geçerlidir.

İslam Hukukunda engellilerle ilgili hükümlere bakıldığında, insanlık ve saygılıkta bir fark olmamakla birlikte dünyevi konularda bir eksikliğe sahip olduğu bilinmektedir.²⁶ Engelli, *sakat* kelimesi yerine kullanılmakta “*el-Muâk*”, “*el-Muavvak*” kelimeleriyle ifade edilmektedir.²⁷ Kısmen Kur'an'da “*ulu'd-darar*”²⁸ kavramıyla ifade edilen engellilik *ehl'i-özür* veya özür sahipleri, *mazeretleri olanlar* anlamındadır.²⁹ Fiziksel ve zihinsel engelli olan insanların sağlık hizmetlerine ve mahremiyet haklarına daha çok sahip olması gerektiği ahlâkî olmakla birlikte hukukî özellik de taşımaktadır. Çünkü engelli olan insanların mahremiyet haklarının ihlal edilmesi, sağlıklı insanlara göre daha fazla eleme haizdir.

Sağlık hizmetlerinin dinen geçerli olması, yaratılışa aykırı olmaması “*Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”³⁰ “*Kendi nefislerinizi öldürmeyin.*”³¹ temel ilkelerinin bir gerekliliğini açıklarken cinsiyet değişimi,³² ötenazi vb. operasyonların caiz olmadığını

20) Mecelle, md., 26; Kahraman, “Tedavi”, *DİA*, C. XXXX, s. 255.

21) Müslim, Taharet 1.

22) Tirmizî, Zühd 47.

23) 5/Mâide /90; Müslim, Eşribe 68.

24) eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 54.

25) Buhârî, Tıb 19.

26) Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Engelliler: Engelliliğin Fıkhi ve Hukuki Sorunları*, Din Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2012, s. 169.

27) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dârusâdır, Beyrut, 2011, C. X, s. 338.

28) 4/Nisa/95.

29) Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Engelliler*, s. 167.

30) 2/Bakara /119.

31) 4/Nisa/29.

32) 4/Nisa/19.

ifade etmektedir. Alınan sağlık hizmetlerinin her geçen gün yeni gelişmelerle farklı hale gelmesi ve bu hizmetleri veren ve alanların meşru ölçüler içerisinde gerçekleştirmeleri, hem fert hem de toplum açısından birçok faydalar sağlarken, tarafların sorumluluklarını yerine getirmesi, maddi ve manevi hakları açısından da önemlidir. ”*Kim bir kişiyi, bir kişi karşılığında olmaksızın veya yeryüzünde bir fesada karşılık olmaksızın öldürürse, muhakkak ki o bütün insanları öldürmüştür gibidir. Kim de (bir kişinin hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa bütün insanları yaşatmış gibi olur.*”³³ Kur’ânî referansı bu gerçeği açıklar.

Sağlık hizmetleri, kapsamı geliştirilen ve tespit edilen yeni yöntemlerle çeşitlenirken tedaviyi ilgilendiren her türlü faaliyeti kapsayan ve bu çalışmaların bilgi, beceri ve öğretimi dâhil olmak üzere sağlıkla ilgili muayene, teşhis ve tedavileri içerir.

Günümüzde evde sağlık hizmetleri, özellikle yaşlılar için geliştirilen bir tedavi yöntemi olarak hastaneye gelemeyenlere verilen bir hizmettir. Bu hizmeti verenlerin hangi kurallara uyması gerektiği mahremiyet açısından önemlidir. Bu hizmetlerle birlikte insanı ilgilendiren sağlık hakkı kapsamında, iyileştirici ve şifa verici tüm tıbbi teşhis ve tedaviler sağlık hizmeti olarak değerlendirilir.³⁴

III. İslam hukukunda Mahremiyet

Mahrem, *haram olan, dinen haram kılınmış* demektir. Allah’ın yasakladığı, helalin zıddı olan şeylerdir.³⁵ İslam hukuku literatüründe evlenilmesi ebedî olarak haram kılınan akrabalara da mahrem denir.³⁶ Kadın ve erkeğin evlenmesine engel olan kan hısımlığı, sıhrîyet hısımlığı ve süt akrabalığıdır. Nâmahrem kavramı kendisiyle evlenilme yasağı bulunmayan kişileri ifade eder.³⁷ Mahremiyet ise yasaklılık hali, gizlilik, dokunulmazlık, sır alanı kişinin kendine ait olan herkese açılmayan gizlilik demektir.³⁸ İçki içmek, Şâri tarafından yasaklanmış olduğundan hüküm olarak içilmesi haramdır. Haram kılınan içki, mahrem veya muharremdir. İçki ile içen kişi arasındaki haramlılık durumundan söz edilecek olursa mahremiyet kavramı kullanılabilir.³⁹

Arapça bir kelime olan *mahremiyet*, *hürmet* ve *harîm* kelimeleriyle ilişkili olup *dokunulması ve ihlal edilmesi helal olmayan şeyler* için kullanılmaktadır.³⁹

İslami literatürde mahremiyet olarak ifade edilen özel hayat, insanla var olduğundan insanlık tarihi kadar eskidir. Bu düşüncenin temelinde ilk insan Hz. Adem (a.s)’in cen-

33) 5/Mâide/32.

34) Şinkiti, Ahmed Mezid Çekni, *Ahkâmu’l-Ciraheti’l-Tıbbiyyeti ve’l-Asaru’l-Müterettibeti Aleyha*, Mektebetü’s-saade, Cidde, 1994, s. 33.

35) İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, C. IV, s. 94.

36) İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, C. IV, s. 96.

37) Öğüt, Salim, “Mahrem”, *DİA*, Ankara 2003, C. XXVII, s. 388.

38) Sâmî, Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, 1985, C. III, s. 816; Şafak, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, İstanbul, 1992, s. 297; Yeğin, *Osmanlıca Türkçe Yeni Lügat*, s. 375.

39) İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, C. IV, s. 94-95.

net hayatı ve dünyaya gönderilişi bulunmaktadır. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın utanma duygusu, herkese sır olan gizli mahremiyetlerine karşı hassasiyetleri önce, Tevrat'ta⁴⁰ sonrada Kur'an'da⁴¹ anlatılmaktadır.

Özel hayat kavramı 19. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlanmış Anglo-Amerikan hukukunda *right of privacy* olarak ifade edilmiştir.⁴² Günümüz pozitif hukukunda insanın hayat alanları, kişinin özel hayatı, gizli mahremiyet alanı ve umumi alan şeklinde incelenirken,⁴³ İslam hukukunda böyle bir ayırım söz konusu değildir. Bizim üzerinde durduğumuz husus kişinin gizli olan mahremiyet alanı bağlamındaki haklarıdır.

İnsan vücudu için mahremiyet, bakılması, dokunulması veya konuşulmasının yasaklandığı, haram kılındığı dokunulmazlık halidir. Kişinin korunan özel alanı, başkalarının bilmemesi gereken, bilindiği zaman günah olan⁴⁴ özel halleridir. Mahremiyet, “*özel hayatın gizliliği*” anlamında başkalarının yani “*yabancı*” olarak ifade edilen kimselerin bilmemesi gereken, kişiye ait, özel sırlarını ve statü haklarını ifade eder.⁴⁵ Konut dokunulmazlığı ve haberleşme gizliliği gibi tüm mahremiyet hakları için kullanılır.

İslam hukukunda, mahremiyet bağlamında özel hayatın gizliliğiyle ilgili klasik eserlerde müstakil olarak işlenen bir kitap veya bab bulunmamakta, ancak temel prensipler olarak değerlendirilen, ahlâkî ve hukukî referanslar bulunmaktadır. Bu referanslar, mahremiyetin kaynağının ne olduğunu ortaya çıkarması açısından önemlidir.

“*Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın.*”⁴⁶ hitabında ayıp ve mahremiyetlerin araştırılması, “tecessüs” kavramıyla ifade edilmiştir.⁴⁷ Gizli olan sırların araştırılması veya başka insanların bilmesi halinde rahatsız olunan durumların araştırılma girişimleri, gizli konuşulan, saklanan fotoğraf ve bilgileri öğrenme, tecessüstür. Kusur ve mahremiyet bilgilerinin başkalarına ulaştırılması tecessüs olduğundan yasaklanmıştır.⁴⁸

Başkalarına ait özel hayatın gizliliği kapsamında olan konularda izin alınmadan herhangi bir işlem tesis edilmemesi, genel bir ilkedir. *Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin.*

40) Tevrat, Tekvin, 3/7, 10.

41) 7/A'raf /22, 26,27.

42) Danışman, Ahmet, *Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1991, s. 1-7.

43) İmre, Zahit, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, İÜHFİM, İstanbul, 1974, C. 39, S. 1-4, s. 148.

44) Müslim, Birr, 14, 15; Tirmizi, Zühd, 52.

45) Armağan, Servet, “*Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyet'i)*”, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1976, C. 6, S. 2-3, s.142.

46) 49/Hucurat/12.

47) el-Karadâvi Yusuf, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1967, s. 259.

48) ed- Dagmi, Muhammed Rakân, *et-Tecessüs ve Ahkâmuhû fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Kâhire, 1985, s. 23-26.

*Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor.*⁴⁹ Ayetinde dikkati çeken temel ilkelerden biri de, sağlık hizmetlerinde hastayı ilgilendiren konularda izin alınmasıdır. Özellikle insanın kendi otokontrolünde ve başkalarının bilmesi, dokunması, bakması yasak olan alanlarda herhangi bir tıbbî müdahalede, hastanın izni ve faydası gözetilmelidir. Sağlık hizmetlerinde müdahaleler, işin uzmanı *tabîbi hâzık*⁵⁰ tarafından tedavi amaçlı ve tıbbî kurallar çerçevesinde hukuka uygun⁵¹ olarak mahremiyet ilkeleri göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir. “*Bir örtüyü kaldırıp izin verilmeden bakan kimse aşılması helal olmayan sınırı aşmış olur.*”⁵² ifadesi de bunu gerektirmektedir.

Hastaya ait sır sayılabilecek bilgi ve belgelerin gizli tutulması, hasta açısından önemi haizdir. Çünkü mahremiyetin temeli olan sır, açıklandığında kişinin saygınlığının zarar görmesi,⁵³ elem duyması kaçınılmaz bir sonuçtur. “*Müslümanlara eziyet etmeyiniz, gizli taraflarını araştırmayınız.*”⁵⁴ ahlâkî kuralı da gizli sırların araştırılmasını hoş görmemektedir.

Kişinin kendine ait mahrem konularını ortak alana sunması, bir nevi “*Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.*”⁵⁵ ilkesine aykırı olarak tezahür ettiğinden toplumun bozulmasına ve ahlak anlayışının gerilemesine neden olmaktadır.

Kişinin hayatını, diğer insanlarla paylaştığı ve onların bilmesinde herhangi bir sancı görmediği *ortak alan*, sadece arkadaşları ve akrabalarıyla veya paylaşmak istediği kişilerin bilgi sahibi olduğu *özel alan*, kendisine ait olan başkalarının bilmediği *gizli alan* veya *sır alanı*⁵⁶ şeklinde genelden özele veya tersi olarak ifade edebiliriz. Gizli, özel ve ortak alanlarda mahremiyet hakkı başta olmak üzere insanın sahip olduğu haklar, ihlal edilerek zarara uğratılmaması temel ilkedir.⁵⁷

Mahremiyet, kişinin özel alanıyla ilgili olduğu gibi şeref ve haysiyetiyle de ilgilidir. İnsanın sahip olduğu maddi hakları olan beden ve fiziki hakları koruma altında olduğu gibi manevi haklardan olan şeref ve haysiyet hakları da dokunulmaz olan haklardandır.⁵⁸ Bu hakların tedavi hizmetlerinde göz önünde bulundurulması ve tüm tedbirlerin alınması, İslam hukukunun hedeflediği maslahatlardandır.

49) 24/Nur/27.

50) İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, C. IV, s. 363.

51) Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 99-100.

52) Tirmizi, İsti'zan 16; Edep 76.

53) Şerif b. Edvel b. İdris, *Kitmânü's-Sır ve İfşâühû fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Amman, 1997, s. 17.

54) Tirmizi, Birr ve Sıla 85.

55) 2/Bakara/195.

56) Kahraman, Abdullah, *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*, Ebabel Yayınları, Ankara, 2008, s. 127.

57) Muvatta, Akdiye 31.

Başkalarının özel hayatının gizliliğinin ihlali, tecessüs, gıybet⁵⁹ gibi yasakların olması, mahremiyet hakkına riayet edilmesi gerektiğini ahlâkî olarak göstermektedir. Mahremiyetle ilgili hukukî temel ilkelerin varlığı, hem kişi saygınlığı açısından hem de İslam'ın hedeflediği maslahatlar açısından önemlidir. Kişinin şeref ve haysiyetinin korunması, İslâmî hükümlerin, insana ve insan hakkına verdiği önemin göstergesidir. Bu çerçevede İslâmî emir ve yasakların tümü, zaruri maslahatlar olan dinin korunması, canın korunması, aklın korunması, neslin korunması amacıyla gelmiştir. İnsanın şeref ve haysiyetini koruma maslahatının bir insan hakkı olarak önemine binâen zarûrî maslahatlara ilave eden İslam hukukçuları da bulunmaktadır.⁶⁰

İslam hukukunun getirmiş olduğu ırz ve namusun korunması, insanın sahip olduğu haklara saygı gösterilmesi, “hakkın verilmiş gayesi dışında veya bir başkasına zarar verme kastıyla ya da zarar verecek şekilde kullanılması”⁶¹ olarak ifade edilen hakkın kötüye kullanılması, meslekî sırların gizliliği, bilgi edinmenin sınırlılığı ile ilgili hükümler, zaruri maslahatlar başta olmak üzere insanın kendi özel alanına, haysiyet ve şerefine, şahsiyet haklarına ve mahremiyetin korunmasına dönüktür.

IV. Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet

Sağlık ve tedavi hizmetlerinde mahremiyet, hastanın özel hayatının gizliliği, kişilik hakları ve onurlarının korunması açısından önemlidir.⁶² İnsanın yaşam hakkı, maddi ve manevi haklarını kapsar. Hastanın tedavi görmesi, yaşam hakkına bağlı sağlık hakkının bir gereğidir. Bu tedavideki mahremiyet, bedeninde yapılan tedavi girişimleri ve bunların özel bilgilerini oluşturur. Bu nedenle sağlık hizmetlerinde mahremiyet konusunu iki açıdan değerlendirebiliriz.

A. Hastanın Beden Mahremiyeti ve Kapsamı

Allah'ın insana bahşetmiş olduğu beden, kişinin kendi özel ve mahrem olan alanıdır. Kişinin kontrolünde ve başka insanların herhangi bir şekilde müdahale yetkisi olmayan beden sınırları, kişiye ait olan ve aynı zamanda beden ve ruh bütünlüğünün sağlıklı bir şekilde korunması gereken sahadır. İnsanın bütünlüğünün bir parçası olan beden kendisi dışındaki insanlara karşı dokunulması, bakılması veya gösterilmesi caiz olan ve olmayanlar, erkek ve kadın bakımından farklılık arz etmektedir. Kadının kadına, erkeğin erkeğe, kadının erkeğe, erkeğin kadına karşı mahrem yerleri söz konusudur. Mahrem olan akra-

58) Karaman, Hayrettin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, Fatih Ofset, İstanbul, 1992, C. III, s. 184.

59) 49/Hucurat/12.

60) Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, C. III, s. 184.

61) Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1997, s. 56.

62) Sağlık zarureti sebebiyle tedavi olan hastaların özel hayatlarının parçası olan mahremiyetlerine zaruret miktarınca bakılabilir, fazlası insan onurunu zedeler. eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 45, dipnottan.

balar veya nâmahrem olanların kadın ve erkek açısından bakılması haram olan yerler, İslam hukukçuları tarafından farklı görüşlerle değerlendirilmiştir. Öncelikli olarak, sağlık hizmetleri almadan, kime, hangi yerlerin bakılması, dokunulması yasaklanmış olduğunun açıklanması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kur'an'ı Kerim'de mü'min kadının mahremi olanlarla ilgili durumu ve örtmesi gereken yerlerinin belirtilmesi, fakihlere temel referans olmuş ve şöyle buyrulmuştur: *"Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zinetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut Müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkeklığı kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmazınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz"*⁶³

Kendileriyle evlenilmesi yasak olanlar naslarla belirlenmiş, bedenlen bakılması, gösterilmesi veya dokunulması Kur'an nassına⁶⁴ dayalı olarak belirli ölçülerin getirildiği İslam hukukçuları tarafından istinbat edilerek açıklanmıştır.

Mahrem olanlarla mahrem olmayanların birbirleriyle olan ilişkileri yaşam ortamları, sosyal yaşam alanları, çalışma koşulları, hizmet alma veya sunma kısaca yaşamı ilgilendiren muameleler çeşitli olduğundan mahremiyet ile ilgili haram veya helal şeklinde ifade edilen hükümler, değişiklik göstermektedir. Şer'î bir hüküm olarak kadının avreti erkeğe, erkeğin avreti kadına, kadının avreti kadına veya erkeğin avreti erkeğe açılması haramdır.⁶⁵ Hanefî mezhebine göre bir kadın mahremi olan erkek akrabalarına başını, kollarını, boynunu, ayaklarını, diz kapağından aşağı kısmını açabilir.⁶⁶ Şafîî mezhebi hukukçuları, bu durumu daha da geniş tutarak, göbekte diz kapağı arası hariç olmak üzere diğer yerleri açabileceği ve mahreminin görebileceğini belirtirler.⁶⁷ Mâlikî ve Hanbelî hukukçuları baş, boyun, el, yüz, ayak haricinde başka yerlere bakılamayacağı görüşündedirler.⁶⁸ Erkekler açısından inceleyecek olursak fakihlerin çoğunluğuna göre göbekte diz kapağı arası ha-

63) 24/Nur/31.

64) 4/Nisa/23.

65) İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b.Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî, (ö.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Thk., Abdulmecîd Ta'mî Halebî, Dâru'l-Marife, Beyrut, 1997, C. I, s. 165.

66) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. IV, s. 191.

67) eş-Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf (ö.393/476), Thk., Adil Ahmet Abdulmevcûd, *el-Mühezzeb*, Dâru'l- Marife, Beyrut, 2003, C. I, s. 216.

68) İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî el-Hanbelî (ö.620), *el-Muğnî*, Thk., Muhammed Şerefüddîn Hattâb Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2004, C. IX, s. 257.

riç, diğer yerlere mahrem olsun olmasın bakılabileceğini açıklarlar. Erkek ve kadınların mahrem olup olmama durumuna göre bakılması haram olan vücut bölgeleri, farklılık arz etmektedir. Konumuzla ilgili olan kadın veya erkeğin avret olan açılmaması gereken yerleri nâmahrem olan yani yabancıların görmesi haram olan yerler, naslardan çıkarılan hükümler gereği temelde *avret-i galiza* ve *avret-i hafife* olarak iki çeşittir.⁶⁹ Erkeğin erkeğe veya mahremi olsun veya olmasın kadına karşı avreti, göbekte diz kapağı arasındaki yerdir.⁷⁰ Erkeğin, Hanefilere göre diz kapağı da avrettendir.⁷¹ Kadının kadına olan avreti, erkeklerde olduğu gibi göbekte diz kapağı arasındadır. Kadının erkeğe göre avreti ise sahih olan görüşe göre tüm vücududur.⁷² Ancak İmam Malik ve Ebu Hanife, kadının el ve yüzü hariç tüm vücudu avrettir derken “*bunlardan görünen kısım müstesna*” ayetini⁷³ el ve yüzün zaruri olarak açılması gereken yerler olduğunu belirtirler. Namaz ve hacda el ve yüzün açılmasını⁷⁴ ve Esmâ hadisini⁷⁵ de bu görüşlerine delil getirirler.⁷⁶

El ve yüzün avretten olduğunu savunan Hanbeliler,⁷⁷ ayette geçen “*ziynetlerini açmasınlar*” ifadesini delil getirerek ziynetin, yaratılıştan olan ve sonradan elde edilen şekilde iki kısımdan oluştuğunu; yüzün fitneye sebep olabilecek asıl ziynet, giyilen elbise ve takılan süs eşyalarının sonradan kazanılan olduğunu belirtirler. Ayrıca “*bunlardan görünen kısım müstesna*” ayetini rüzgâr vb. sebeple kasıtsız olarak açılan yerler olarak yorumlarlar. Hz. Peygamberin hanımları için inen “*Bir de O'nun zevcelerinden lüzumlu bir şey istediğiniz vakit perde arkasından isteyin.*” ayetinde geçen “*perde arkasından*” ifadesini kıyas yoluyla mü'min hanımlara teşmil ederler.⁷⁸

İslam hukukçularının farklı görüşlerde olması, insanların kalplerinin kapısı mahiyetinde olan gözlerin haramdan korunması açısından önemlidir. Sabûnî'nin, Şafîiler'in görüşü olarak belirttiği el ve yüzün avret olarak değerlendirmesi, şehvetle yüze bakılmanın dokunmaya götürmesi ve zinaya düşme ihtimalinden olsa gerek.⁷⁹ Böyle bir haramı işle-

69) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. I, s. 63.

70) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. II, s. 131.

71) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. I, s. 62.

72) es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'an*, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, trs., C. II, s. 152-154.

73) 24/Nur/31.

74) İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, C. I, s. 167; Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. I, s. 63; el-Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Razî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Thk., Muhammed Sadık Gamhâvî, Beyrut, 1992, C. V, s. 172-173.

75) Hz. Aişe'nin rivayet ettiği “Eubekir'in kızı Esmâ çok ince bir elbise ile Hz. Peygamberin yanına geldi. Onu görünce Hz. Peygamber “Ey Esmâ kadın buluğa erdiğinde (yüz ve ellerini işaret ederek) şu ve bunun haricinde kadının vücudunun görünmesi haramdır.” Şeklindeki hadistir. Ebû Dâvûd, Libâs 31.

76) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C. II, s. 154-155.

77) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 255, 264, 265.

78) es-Sâbûnî, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C. II, s. 155-156.

79) el-Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C. V, s. 172.

me tehlikesi olmaması halinde, el ve yüzün avret olarak değerlendirilemeyeceği aşikârdır. Kaldı ki Şafîî hukukçuların çoğunluğunun tercih edilen görüşlerine göre şehvetle bakılmadığı müddetçe el ve yüz avret değildir.⁸⁰

Mahrem olmayan kişilerin yani nâmahrem olanların, zaruret olmaksızın kadınların el, yüz, hariç diğer yerlerine bakamayacaklarını çoğunluk fıkıhçılar belirtmektedir.⁸¹ Zaten her ne şekilde olursa olsun el ve yüze şehvetle bakılmayacağı da hadis-i şeriflerde ifade edilmiştir.⁸²

Hanefî, Şafîî ve Mâlikî fıkıh âlimleri, mahrem olanların birbirlerinin bakmasında herhangi bir sakınca bulunmayan organlarına dokunmanın da mümkün olacağını savunmaktadırlar. Mahrem olmayan, nâmahrem kadın ve erkekler için bu durum, zaruret halinde câiz olmaktadır.⁸³ Örneğin; doktor hastaya bakmadan dokunma ile hastalığın sebebini tespit edebiliyorsa dokunma mubah olur. Veya dokunmadan bakarak, şikâyetleri dinleyerek teşhis koyabiliyorsa bakmak mubah olur.⁸⁴

Sağlık hizmetlerinde, özellikle muayene esnasında, mahremiyetle ilgili önemli konulardan biri, geniş anlamda halvet konusudur. Evlenmeleri dinen mümkün olan; ancak aralarında nikâh akdi bulunmayan erkek ve kadının fiziken bir arada bulunması cinsel beraberlik olarak değerlendirilmeyen,⁸⁵ cinsel ilişki olmayan halvet, hukukî sonuç doğurmamaktadır. Ancak evlenmelerine şer'î bir engel olmayan kadın ve erkeğin, zina yapma imkânı olacak şekilde yalnız kalmaları dinen caiz görülmemiş,⁸⁶ harama yaklaşma ihtimalinden dolayı da yasaklanmış, namus ve şerefın önemine vurgu yapılmıştır.⁸⁷ Bu nedenle, evlenilmesi mümkün olan kadın ve erkeğin nikâh olmadan baş başa kalmaları yasaklanmıştır.⁸⁸ Kadın hastanın sahih halvet olmayacak şekilde konuşulanların duyulmadığı, muayene mekânına girişin engellenmediği, güvenilir bir erkek *tabiple*⁸⁹ günümüz ifadesiyle doktorla baş başa bulunması, ona şikâyetlerini söylemesi, halvet hükmünde olmadığından bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak hastanın, harama yaklaşma ihtimali sebebiyle hay-

80) eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 30; en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (h.ö.676), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mehezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2005; C. III, s. 171; eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215-216;

81) eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 216; el-Meydânî, *el-Lübâb*, C. IV, s. 162.

82) Buhârî, İsti'zân 12; Müslim, *Çader* 20-21.

83) eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215; İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. IX, s. 262; el-Meydânî, *el-Lübâb*, C. IV, s. 164-165; Öğüt, "Mahrem", *DİA*, C. XXVII, s. 389.

84) eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 44.

85) eş-Şafîî, *el-Umm*, C. IV, 310, s. 311; en-Nevevî, *el-Mecmû'*, C. XIX, s. 208, 209; eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb*, C. III, s. 197; eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 719, 720.

86) İbn Kudâme, *el-Muğni*, C. IX, s. 254.

87) Çeker, "Halvet", *DİA*, C. XV, s. 386.

88) Buhârî, Nikâh 12; Müslim, Hac 424.

89) *Tabib* kavramı önceleri doktor *tabâi*, sürmecî *kahhâl*, operatör *cerrah*, sünnetçi *hâtin*, hacamatçı *hac-câm*, sargıcı *mücebbir*, lavmancı *hâkin* yerine kullanılırdı. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, C. IV, s. 363.

siyet ve şerefının önemine binaen hastalığının teşhis ve tedavisinde geniş anlamda *halvet* olmamasına özen gösterilmesini, kadın hastaya mütehasıs kadın doktorun bakmasını, kadın doktor yoksa sırları başkalarına açmayan güvenilir gayri müslim kadın doktorun bakmasını, bu da yoksa erkek doktorun bu da yoksa güvenilir gayri müslim erkek doktorun bakmasını isteme hakkı vardır.⁹⁰ Kâfir ya da gayri müslim bir kadına karşı Müslüman bir kadının avretinin, ayette geçen “*Müslüman kadınlardan*” kaydından dolayı zaruret olmadıkça açılmamasının gerekçesi, sırrı ifşa endişesidir.⁹¹ Tedavi hizmetleri esnasında doktor, hastanın bedenine sadece ihtiyaç miktarı kadar bakar ve diğer bölgeleri kapatmakla mükelleftir.⁹² Hastanın kadın olması halinde yanında mahreminden olan eşi, kardeşi babası, ya da güvenilir bir kadın bulundurma hakkına sahiptir. Tedavide başka bir doktorun çağırılması veya hastanın bedenine ait gizli olabilecek durumlara muttali olan kişilerin bulunması durumunda doktor dâhil, bu kişilerin fitneden uzak olarak güvenilir olması ve sırları saklama sorumluluğu vardır.⁹³ Çünkü hastanın özel durumlarının gizliliği esastır.

Hastanelerin ve sağlık hizmetlerini yürüten doktorların, tedavi olmak için gelen hastalarının mahrem olan durumlarını gizli tutma sorumluluğunun olması, Müslüman kadın ve erkeklerin ırzlarının korunmasının bir gerekliliğidir. Çünkü Şâri: “*Irzlarını korusunlar.*” buyurmaktadır.⁹⁴ Müslümanların mahremiyetlerinin korunması onlardan zorluğun kaldırılması ve gerekli hürmetin gösterilmesi demektir.⁹⁵ Çünkü İslam kolaylık dinidir. “*Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız.*” ifadesi,⁹⁶ İslam fıkhnın temel ilkelerinden olan *refu'l-harec*⁹⁷ temelindeki naslar, zorlukların kaldırılmasının hayatın her alanında olduğu gibi mahremiyet alanında da yetkili kişilerin sorumluluğa sahip olmasını gerektirir.

Hastanın başkalarının bilmesini istemediği bedeniyle ilgili tanı ve uygulanılan tedavilerin araştırılıp diğer kişilere zararına olacak şekilde ve izinsiz olarak yayılması *tecessüs* kavramıyla ifade edildiğinden mahremiyet hakkının bir ihlalidir.⁹⁸ Dolayısıyla hastaya hâs olan mahremiyetin aleniye dönüştürülmesi hastanın elem duymasına, yaşamındaki birçok hak kayıplarına ve aynı zamanda hastanın biyolojik dengesinin bozulmasına sebebiyet vermektedir.

Doğum esnasında mahremiyete dikkat edilmemesi, kadında hormonal dengeyi bozmakta ve doğumu zorlaştırmaktadır. Doğumun zor olması, hem anneye ve hem de çocuğa

90) eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 46.

91) es-Sâbûnî, , *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*, C. II, s. 163.

92) Ibn Nuceym. Zeynü'l-Âbidîn b. İbrâhîm Ahmed b. Nuceym el-Mısıri el-Hanefî (ö.970/1562), *el-Eş-bâh ve'n-Nezâiralâ Mezhebi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Matbaatü'l- Hüseyniyye el-Mısıriyye, Mısır, trs., s. 34.

93) eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, C. IV, s. 45, dipnottan.

94) 24/Nur/31.

95) İslam fıkhn akademisi kararları, Mekke, 4.toplantı 8.karar 1995.

96) Buhârî, İlim 12; Müslim, Cihad 6.

97) 2/Bakara/185; 5/Mâide/6; 33/Ahzab/38.

98) 49/Hucurat/12; ed- Dagmi, *et-Tecessüs*, s. 23- 26.

zarar vermekte ve hatta çocuk sakat olabilmektedir. Anne ve çocuk açısından huzurlu bir doğum, annenin tabii hakkıdır. Bu hakkın ihlal edilmemesi, mahremiyet ortamının sağlanmasına ve mahremiyete özen gösterilmesine bağlıdır.⁹⁹ Dolayısıyla uygun ortamların sağlanması beden mahremiyeti hakkının bir gereğidir.

Kadın veya erkeğin bakılması haram olan avret yerlerine zaruret olmadıkça dokunulması da haramdır.¹⁰⁰ Tedavi amaçlı acil durumlar, bakma ve dokunma haramlığını ortadan kaldırmaktadır.¹⁰¹

Evliliğe engel bedeni ve genetik özelliği taşıyan hastalıkları evlilik öncesinde tarafların dürüst olarak ortaya koyması, evlilik birliğinin devamı açısından önemlidir. Evlilikten sonra ortaya çıkan veya sonradan anlaşılan karı koca ilişkilerini zaafa uğratan hastalıklar, tarafların tefrik edilmelerine sebep teşkil eder. Bu sebeple karı kocanın bu hastalıklarını mahkemelerde ispat etmesi mahremiyet ihlali olmasa gerek.¹⁰²

Adli vücut muayenesi ve tedaviyle ilgili testler bedenle ilgili konular olup insan saygılığını zedelememesi gerekmektedir. Sanık veya şüpheli tarafından vücudun farklı yerlerine suç unsuru sayılabilecek maddelerin yerleştirilmesi ve bu maddelerin yetkili kişilerce aranması, adli olaylara bağlı olarak test için vücuttan herhangi bir sıvı maddenin alınması bedene bir müdahaledir.¹⁰³ İnsan onurunu incitmeden bu işlemlerin yapılması beden mahremiyetine saygının gereğidir. Ölmüş bir insanın kemiklerine dahi zarar verilmesinin yasaklanması¹⁰⁴ ve bu konuda gerekli hassasiyetin gösterilmesi bunun açık göstergesidir.¹⁰⁵ İç ve dış beden muayenelerinde beden bütünlüğünün bozulmaması, kişinin beden ve mahremiyet ihlaline bağlı olarak şahsiyet haklarının zarar görmemesi önemlidir.

B. Hasta Bilgilerinin Gizliliği

Hastaya ait, tahlil, röntgen, rapor, vb. her türlü bilgi; yaşadığı çevre ile birlikte anlam ifade eden, kişinin şahsiyetine bağlı ancak kendisinin bir parçası olmayan dışa ait değer-

99) <http://www.dogumakademisi.com/makaleler>. 11 Mart 2014.

100) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. IV, s. 190.

101) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 262; el-Kardâvî, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, s. 130.

102) Kadının mahkemeye başvurarak tefrik talebinde bulunmasını gerektiren hastalıklar zevci ilişkiye engel olan hastalıklar, tedavisi olmayan erkeklik organının kesilmiş olması, husyelerin çıkarılmış olması ve iktidarsızlık hastalığı evliliğin amaçlarını gerçekleştiremeyeceğinden tefrik sebebidir. İbn Nuceym, Zeynüddin el-Hanefî, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut, ty, C. IV, s. 133. Kadının bakireliğiyle ilgili durumların zevci ilişki davasında bir başka kadın doktor tarafından muayene edilerek tespit edilmesi tefrik konusunda hâkime karar vermesini sağlayan bir durum olarak mahremiyet ihlali olmayıp, mahkemeye müracaat eden kadına ayrılma veya devam konusunda bir muhayyerlik tanımaktadır. Kâsânî, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî (h.ö.587), *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, C. III, s. 618.

103) Sert, Tıp Etiği, s. 144.

104) Ebû Dâvûd, Cenâiz 60; İbn Mâce, Cenâiz 63.

105) Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. I, s. 23; ed- Dagmi, Muhammed Rakân, *Himâyetü'l-Hayâti'l-Hâssa fi's-Şerâti'l-İslâmiyye*, Kahire 1985, s. 135.

lerdir.¹⁰⁶ Kişinin kendisine ait olan fotoğraf vb. değerlerini izinsiz olarak yayınlamak, kişinin şahsiyet haklarına bir tecavüzdür.¹⁰⁷ Şahsiyet hakkı, kişinin maddi ve manevi varlıklarını, değerlerini, şahsi durumlarına sahip olabilmeyi ve bu hakları başkalarına karşı korumayı ifade eder.¹⁰⁸ Mahremiyet hakkı içeriğinde kişi mahremiyetine mahsus olan beden mahremiyetinin yanında, mekânsal ve bilgi mahremiyeti olduğundan hasta bilgileri bu kapsamdadır.

Meslek sırrı bağlamında olan mahremiyet, birçok meslek sahibi yaptığı iş itibarıyla başkalarının gizli bilgilerine vakıf olduğundan meslek sırrı kavramı kullanılmaktadır.¹⁰⁹ Hasta olan kişinin tedavi esnasında doktora açıkladığı bilgilerin gizli kalması, hekim-hasta ilişkisinin önemli bir bölümünü oluşturur ve meslek sırrı olarak tanımlanır. Hasta tarafından hekime verilen, başkalarının haberdar olması istenmeyen, psikolojik ve cinsel sorunlar başta olmak üzere her türlü bilgi ve sırları ve özel hayat kapsamında meslek sırrına ait bilgilerdir. Vekâletle iş görenler ve doktorlar başta gelir. Vekil müvekkilinin, doktor hastasının sırlarını öğrenir. Hasta-hekim ilişkilerinde, tetkik aşamasında hastalıkla ilgili özel bilgilerin hastaya söylenmemesi halinde, farklı sorunlar ortaya çıkabileceği gibi bu bilgilerin hastanın zarar görebileceği, istemediği kişilere bildirilmesi de ayrıca sorun kaynağıdır. Hasta, kendi hastalığıyla ilgili bilgiyi öğrenme hakkına ve zarar göreceği özel alanına ait bilgilerin başkalarına bildirilmemesini isteme hakkına sahiptir. Burada önemli olan hastanın zarar görmemesi ve faydasına olabilecek durumun doktor tarafından değerlendirilerek sonuçlandırılmasıdır. Konumuzla ilgili olarak mahremiyet konularında, doktorlar hastaya ait bilgileri daha üstün bir yarar olmadığı sürece açıklayamaz. Daha üstün yarar ise hastanın sağlık açısından yararına olacak zaruri durumlar ve kamu yararı olan konulardır.¹¹⁰ Dolayısıyla sağlık hizmetlerinde meslek sırrı, mahremiyet hakkının bir unsurudur.

Hasta bilgileri veya tıbbi veriler, kişinin özel hayatına giren ve tecessüs kapsamında araştırılmaması gereken mahremiyet konuları olarak hasta hakkıdır. Bu bilgilerin doktor veya başkaları tarafından izinsiz ve zaruret olmaksızın açıklanması mahremiyet hakkı ihlalidir. Bu bilgiler, özel hayata ait olduğundan aynı zamanda özel hayatın zarar görmesi söz konusudur.

Hastanın tedavi sürecinde, sağlık kurumuna başvurusundan tedavi sonucuna kadar her aşamada hasta bilgilerine doktor dışında birçok hastane çalışanı ulaşabilmektedir. Hatta dışarıda eczane laboratuvar çalışanı, araştırmacı, sosyal güvenlik ödeme birimleri yerine göre mahkeme çalışanları olabilmektedir.¹¹¹

Topluma zarar verme olasılığı olan bulaşıcı hastalıkların, araç kullanan psikiyatrik ve uyku epilepsi hastalığı olan sürücü bilgilerinin, aile birliğinin korunmasını engelleyecek

106) Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 65.

107) İmre, a.g.m., s. 166.

108) Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 62.

109) Şen, Ersan, *Devlet ve İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, İstanbul, 1996, s. 222.

110) Buhârî, Meğâzi 46; İsti'zan 23; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 161.

111) Sert, *Tıp Etiği*, s. 50.

cinsel hastalıkların,¹¹² kamu yararı tercih edilerek doktor tarafından ilgili makamlara bildirilmesi, hasta bilgilerinin gizliliğini ihlal anlamı taşımamaktadır. Bireyin maslahatına toplumun maslahatının tercih edilmesi İslam hukukçularının benimsediği bir prensiptir.¹¹³

İnsanın mükerrerliği açısından yaşayan bir insanın sır bilgileriyle, ölmüş bir insanın bilgileri arasında fark bulunmamaktadır. Ölmüş bir insanın sır bilgilerinin açıklanması mükerrerliğini zedeleyebileceğinden, onun hatırasını tahkir etmek anlamındadır. Allah'ın saygın bir varlık olarak yarattığı insanın beden ve ceset olarak dokunulmazlığa sahip olması¹¹⁴ bunu gerektirmektedir.¹¹⁵

Başkasının özel alanı olan evine izinsiz girilmesi nasıl yasaklanmışsa¹¹⁶ hastaya ait her türlü arşiv bilgileri mahremiyet içeren bilgiler olup, hasta izin vermediği sürece başkalarıyla paylaşılamaz. Çünkü bu bilgilerin başkalarıyla paylaşılması durumunda hastanın zarar görmesi muhtemeldir. Hastanın belirli yerlerde istihdam edilmesinde izinsiz kullanılan bu bilgiler aleyhine olabilmektedir. Bu durum hastaya ait olan alan, kamu alanına açılmış hastanın hakları ihlal edilmiştir ki İslam'ın bu ihlali hoş karşılamadığı ve insan hakkı kapsamında olan temel hakların korunması amacına ters düşmektedir. Bu nedenle kişilik haklarını ihlal eden ve mahremiyet hakkı olan bilgiler açıklanamaz. Hastanın özel hayatının, istemediği kişilere açılması veya belirli kuruluşlarla paylaşılmasının istisnası kamuya zararının olması durumudur. Bulaşıcı bir hastalığa sahip olan kişinin toplumun hakkını ihlal etmemek için topluma verilecek zararın daha fazla olması halinde hastanın iletişimde olan kişilere bilgi verilmesi *ehveni şerreyn ihtiyar olunur*¹¹⁷ kaidesi gereğidir. Hasta bilgilerinin paylaşılması ancak hastanın kişilik haklarını ihlal etmemesi ve *topluma fayda sağlama, zararı def etme*,¹¹⁸ "*Zarar-ı ammu def için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur*"¹¹⁹ ilkesi gereğince veya yargısal bir sebeple izinli olarak başkalarıyla paylaşılabilir.¹²⁰

Ailevi ilişkiler olan karı koca arasındaki kendilerini ilgilendiren tedavi süreçleriyle ilgili sır bilgilerin başkalarıyla paylaşılması yasaklanmış¹²¹ neslin devamını sağlayan aile

112) Evlilik birliğinin devamını engelleyecek hastalıklarda kadının tefrik için mahkemeye başvurma hakkı vardır. Bu açıdan sır bilgi olmaktan çıkmaktadır.

113) Mecelle, md.,26, 27, 31.

114) Ebû Dâvûd, Cenâiz 60; İbn Mâce, Cenâiz 63.

115) Mevsîfî, *Kitâbu'l-İhtiyâr, I, 23.* ed- Dagmi, *Himâyetü'l-Hayâti'l-Hâssa*, s. 135.

116) 24/Nur/27.

117) Berki, *Ali Himmet Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 21.

118) Mecelle, md.,27, 31.

119) Mecelle, md.,26.

120) Hz. Peygamberin Hatîb b. Ebî Belta'nın Mekke'ye gönderdiği kadın casusun gerektiğinde aranması emrini vermesi kamu yararı için mahremiyetin ihlalinin göstermektedir. Buhârî, Meğâzi 46; İsti'zan 23; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 161; İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebevîyye*, Thk., Mustafa es-Sakka, Beyrut, 1966, C. III, s. 398.

121) 4/Nisa/34; Allah katında kıyamet günü en şerli insan aile sırlarını başkalarına yayanlar olduğu hadislerde belirtilmektedir. Müslim, Nikah 123; Ebû Dâvûd, Edeb 32.

birliğinin korunması amaçlanmıştır.¹²² Ayrıca Hz. Peygamber'in başkalarının duyması halinde tedirgin olan bir kişinin sözünü emanet olarak değerlendirmesi dikkate şayandır.¹²³

Sağlık hizmetlerinde tedavi amaçlı mahremiyet içeren bilgilerin doktorla paylaşılması, mahremiyetin ihlali anlamına gelmezken, mesleğin gereği olarak doktorun herhangi bir zaruret olmaksızın muttali olduğu bilgileri başkalarına sızdırması, kişinin mahremiyet ve şahsiyet haklarına bir tecavüz olarak değerlendirilmektedir.¹²⁴ Aşağıda açıklayacağımız gibi bunun yaptırımı ise şikâyet edilmesi halinde uhrevi cezasının yanında, yetkili makamların ta'zir cezası vermesidir. Bu ceza hastanın toplumdaki şeref ve haysiyetinin zarar görmesine göre ağırlaşmaktadır.¹²⁵

V. Tedavi Hizmetlerinde Zarûret

Izdırar, bir şeye muhtaç olmak anlamına gelir.¹²⁶ *Izdırar* masterından türeyen *zaruret* ise kelime olarak *şiddetli sıkıntı* anlamındadır.¹²⁷ Zarûretin İslam hukuku literatüründe çeşitli tarifleri yapılmış olup bunlardan yola çıkarak şöyle bir tarif yapabiliriz: Zaruret, dîni nasların yasak kıldığı bir şeyi yapmaya veya yemeye mecbur bırakan, yapılmadığında zarûriyyattan olan namus ve haysiyet korunması gibi maslahatların yok olmasına, insanın vücut bütünlüğünün zarar görmesine veya ölmesine sebep olan bir durumdur.¹²⁸ Zarûret, dıştan kaynaklı adam öldürme gibi yapılması yasak olan bir durum olduğu gibi kendisinden kaynaklı yenilmesi, içilmesi haram olan bir yiyeceği yemek de olabilir.¹²⁹ “*Kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa ona günah yoktur.*”¹³⁰ ayeti zaruret durumuna ve zaruretin ölçüsüne işaret etmektedir. Zaruret halinde yasak olanı yapmak demek, insanın canını, malını ve namusunu kurtarmak demektir. Bu çerçevede insan hayatında olabilecek zaruret çeşitleri bulunmakta olup bunlardan biri insanın canını ve namusunu koruma zaruretidir. Sağlık hizmetleri kapsamında tedavi amacıyla zorunlu tıbbi girişimler, insanın yaşam hakkını ilgilendiren tedavi ile ilgili zaruretlidir.¹³¹

Zaruretle ilgili hükümlerin verilebilmesi için zaruretin ortaya çıkması gerekir. Zaruretin aşamaları olan meşakkat büyük, orta ve hafif olarak sınıflandırılmış ve bunlara farklı hükümler bağlanmıştır. İnsan hayatının veya bir uzvunun yok olmasını ilgilendiren

122) el-Karadâvî, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, s. 184.

123) Ebû Dâvûd, Edeb 32; Tirmizi, Birr 39.

124) Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 121.

125) Başoğlu, Tuncay, “Ta'zir”, *DİA*, İstanbul 2011, C. XXXX, s. 199.

126) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. IX, s. 32.

127) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. IX, s. 32.

128) İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. IX, s. 33; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, C. I, s. 220; Bardakoğlu, Ali, “İkrah”, *DİA*, İstanbul 2000, C. XXII, s. 31.

129) el-İsbehânî, Hüseyin Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 436.

130) 2/Bakara/173; Benzer ayet için bkz. 16/Nahl/115.

131) eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215; Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, C. I, s. 223.

meşakkat durumlarında zaruret gerçekleşmiş olur. Hastalığın artması veya yaranın iyileşmemesi, orta meşakkat olarak zaruret olmamakta ve haram olanlar, mubah hale gelmektedir.¹³² Taki insan hayatını veya bir uzvunu tehdit eden unsurlar ortaya çıktığında, zaruret hükümlerinden söz edilir. Dolayısıyla, sağlık hizmetlerinin her aşamasında zaruret hali bulunmamaktadır.

Tıbbî tedavi zaruretleri, yapılması yasak olanları yapmaya dâhil olan ve tedavi hizmetlerinde açılması, bakılması veya dokunulması yasak olan mahremiyet alanına müdahale etmektir. Yasağı işleme ruhsatının¹³³ sebebi olan hastalığın¹³⁴ tedavi edilmesi, insan hayatının iyi halinin devam etmesi içindir. Tedavinin zorunlu olması durumunda, insan hayatının korunması tüm maslahatların başında geldiğinden tedavi olmak gerekli hale gelmektedir. Tabii ki bazı tedaviler sünnet ve vacip olabilmektedir. Hz. Peygamberin: “*Tedavi olunuz.*”¹³⁵ emri zaruret durumunda gelişen ve insana zararı olmayan yeni tıbbî teknik ve metotları kullanarak tedavi olmanın gerekliliğini açıklarken, zarureti giderecek miktarda haramı işleme veya vacibi terk etme ruhsatı verir. Allah’ın haram kıldığı bir şeyi yemek veya tedavi amaçlı kullanmak belirli şartlar dâhilinde geçerlidir. Bu şartlar, haram olan şeyi almadığında insan sağlığının tehlikeye girmesi, helal olan maddenin yerine kullanılacak başka bir maddenin olmaması, güvenilir *tabîb-i hâzık*’ın (uzman doktorun) gerekli görmesi zorunluluğudur.¹³⁶

Zaruret halinde tedavi ve eğitim amaçlı hasta veya cesedi üzerindeki operasyonlar hastanın veya yakınlarının izin vermesiyle ve zaruret miktarınca¹³⁷ uzmanı tarafından yapılması, özel hayat kapsamındaki mahremiyetin ihlal edilmesi yasağını mübah hale getirmektedir. Zaruret sebebiyle mahremiyeti ihlal eden ve haram işleyen hasta veya doktorla ilgili olarak Hanefi hukukçular, zaruretin mübah kıldığı haramları; haramlık vasfını kaldırdığından dolayı suç olmayan ve suçun cezasını ortadan kaldıran haller olarak iki kısımda tasnif etmişlerdir.¹³⁸

Hız. Peygamberin cilt hastalığı sebebiyle Abdurrahman b. Avf’a ipek giymesine izin vermesi,¹³⁹ insan hayatını ve sağlığını tehlikeye sokan şiddetli soğuktan dolayı Amr b. el-Âs’ın teyemmümle abdest almasına ses çıkarmaması zarurete binâendir.¹⁴⁰

132) Senbehlî, Muhammed Burhaneddin *Kadâyâ Fıkhiyye Muâsıra*, Dârü'l-Kalem, Dimeşk, 1988, s. 59.

133) Allah’ın kullarına genişlik ve rahatlık sağlamak için yapılması haram olanlardan istisna edilen hükümlerdir. Bkz. Şâtübî, Ebu İshâk, *el-Muvâfakât*, Thk. Abdullah Dıraz, Beyrut, 1997, s. 270.

134) Çalış, *Kolaylaştırma İlkesi*, s. 147.

135) Buhârî, Tıb 1; Müslim, Tıb 2; Ebû Dâvûd, Tıb 1.

136) eş-Şirvânî, Abdulhamid, *Haşiyetü’ş-Şirvânî alâ Tuhfetü’l-Minhâc*, Mısır, 1985, C. II, s. 126; el-Karadâvî, *el-Helâl ve’l-Harâm fi’l-İslâm*, s. 47.

137) İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 262; Ibn Nuceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, s. 34.

138) Karaman, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, C. I, s. 221.

139) Buhârî, Libâs 29; Müslim, Libâs 24; Tirmizî, Libâs 2.

140) Buhârî, Teyemmüm 7.

“Zaruretler memnu’ olan şeyleri mübah kılar.”¹⁴¹ kaidesi gereğince tedavi olmak zaruretse ve bu tedavi için bakılması, açılması veya dokunulması, haram olan konulara cevaz verildiği İslam hukukçuları tarafından kabul edilmiş haramı işleme ruhsatlarıdır.¹⁴² Ancak kadınların tedavisi öncelikli olarak yetkili kadın doktorlar tarafından yapılması, kadın doktor yoksa bir zaruret olarak erkek doktorlar tarafından yapılması gerekir.¹⁴³ Çünkü tedavi sürecinde mahrem yerlerin erkek doktora gösterilmesi ruhsat olarak izdirârî sebebe ve hasta iradesine bağlı bir durumdur.¹⁴⁴ Çünkü hasta olan kişi kendisine emanet edilen vücudunu zarurete binâen tedaviyi amaçlamaktadır.

Tedavi hizmetlerinde zaruret sebebiyle cevaz verilen haramlar, geçici ruhsat olarak hayati tehlikeyle sınırlı olup, haramı işlemeden biran önce ayrılarak asli hükme dönmeyi ve haramdan uzaklaşma bilincini canlı tutmayı gerektirir.¹⁴⁵ Haramı işleme ruhsatı zaruret miktarınca yani hayati tehlikeyi bertaraf edinceye kadardır.¹⁴⁶ Çünkü haram Şâri Teâlâ’nın kesin olarak yapılmasını yasakladığı veya kaçınılmasını emrettiği, yapana dünya ve ahirette cezası olduğu emirleridir.¹⁴⁷ İnsan her ne sebeple olursa olsun zaruretler dışında haramı işleyemez. Zaruret durumlarında haramı işleme geçici ve o olayla sınırlıdır. Aksi durumunda haramı işlemiş, dünya ve ahirette cezayı hak etmiş olur. Tedavi aşamasında haramı işleme, bu çerçevede olmak zorundadır. Açılması, dokunulması, bakılması tedavinin miktarı kadar olmalıdır. Hastanın onurunu zedeleyecek sonuçta zarara veya harama götürecek iş ve işlemler olmamalıdır.

İnsan hayatında kaçınılması pek mümkün olmayan ve can emniyetini zaman geçtikçe zarara uğratan hastalık; ibadetlerden¹⁴⁸ muâmelâta hayatın her aşamasında kolaylaştırma ve ruhsat sebebidir.¹⁴⁹ Örneğin; oruç tutamayacak bir kimsenin orucunu ertelemesi, ayakta duramayacak birinin oturarak namaz kılması gibi.

Tedavi hizmetlerinde haram olan şeylerin kullanılması konusunda “Allah’ın size haram kıldığı şeylerde şifa yoktur”¹⁵⁰ hadisi delil alınarak gıda gibi değerlendirmeyen hukukçular bulunmakla birlikte, haram olan ancak tedavi için belirli şartlar dâhilinde kullanılmasına cevaz verilmiştir.¹⁵¹ Bu şartların bulunması durumunda tedavi amaçlı olarak zarurete binaen haram maddeler kullanılabilir.

141) Mecelle, md., 21. Bu kaide tüm haram ve yasakları zarureten dolayı mübah hale getirmez. Örneğin zaruret sebebiyle suçu olmayan bir kişinin haksız yere öldürülmesini kapsamaz.

142) eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215; Mevsîlî, *Kitâbu’l-İhtiyâr*, C. IV, s. 189.

143) İslam fıkıh akademisi kararları, Mekke1995, 10. toplantı 1. karar s. 211.

144) Çalış, *Kolaylaştırma İlkesi*, s. 203.

145) Çalış, *Kolaylaştırma İlkesi*, s. 66.

146) Mecelle md. 22.

147) el-Karadâvî, *el-Helâl ve’l-Harâm fi’l-İslâm*, s. 16; Hallâf, *İlmu Usûli’l-fikh*, s. 113; Zuhaylî, Vehbe, *Usûlü’l-Fikhi’l-İslâmîy*, Dâru’l-Ma’rife, Dimeşk, 1986, C. I, s. 80.

148) 2/Bakara/184, 196.

149) Çalış, *Kolaylaştırma İlkesi*, s. 151.

150) Buhârî, Eşribe 15; Ebû Dâvûd, Tıb 11.

151) el-Kardâvî, *el-Helâl ve’l-Harâm fi’l-İslâm*, s. 47.

Hasta bilgilerinin başkalarıyla paylaşılması, sırrın ifşası anlamında yasaklanmıştır. Çünkü tedavi sürecinde hastaya ait olan her türlü bilginin saklanması bir insan hakkı çerçevesinde değerlendirilir. Bu bilgilerin üçüncü kişilere yayılması ancak belirli şartlar muvacehesinde zaruretten dolayı mümkündür. İnsan yaşamını temelden ilgilendiren acil durumlarda hastanın lehine olması halinde, hasta bilgi ve belgeleri doktorlar tarafından paylaşılması mahremiyetin ihlali olmamaktadır.¹⁵² Ayrıca kamu yararı açısından toplumu tehdit eden bulaşıcı hastalıklardan korumak için hastaya ait bazı bilgiler ilgili ve adli merciler tarafından uygun bulunması halinde paylaşılabilir. Temel insan hakkı olan yaşam hakkı için tedavi ve bilgi paylaşımı, hastanın kendisi ve bulaşıcı hastalıklardan korunmuş sağlıklı toplum açısından önemlidir. Böyle bir toplumun oluşması, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve gerekli tedbirlerin alınması idarenin görevleri arasındadır.¹⁵³ Tedavi sürecinde hastaya ait bilgilerin paylaşılması, kendine ve yaşadığı topluma ait zaruret durumunda mümkün olduğu görülmektedir.

Tedavi hizmetlerinde tıbbi girişimlerin tedavi amaçlı olması, genel bir ilke olmakla birlikte zaruret durumunda istisnası olabilmektedir. Tedavi amacı taşımayan tıbbi girişimlerden biri olan adli konulardan zinanın ispatında delil vb. müdahale için avrete bakmak caiz olmaktadır.¹⁵⁴

İnsanın yaşam hakkının zarar görmemesi ve emanet olan insan vücudunun gerektiğinde tedavi ettirilmesi bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun en iyi şekilde yerine getirilmesi ve bunun için de en ileri tıbbi yöntemlerden faydalanılması gerekmekte, yerine göre zaruret olmaktadır. Bunun örneğini Hz. Peygamber'in hastalığını kendi zamanındaki tıbbî usullere göre tedavi ettirdiğinde görmekteyiz.¹⁵⁵ Çünkü yaşam için tedavi olmak bir zarurettir. Bunun için de bazı haram olan yasaklar mahremiyetin ihlali gibi mubah hale dönüşmektedir.

Bilinci yerinde olmayan, fakat hayati tehlikesi bulunan hastaların tedavisi yaşam hakkı önceliğinden, toplumun bulaşıcı hastalıktan zarar görmemesi gerektiğinden hasta iznine bağlı olmaksızın gerekli tedbirlerin alınması zarureten bir gerekliliktir. Zorunlu tıbbi girişimler, mahremiyetin dışında değerlendirilmesi gereken konulardır. Bu tedavi süreçlerinde mahremiyet ihlali varsa, zaruretten dolayı haramı işleme ruhsatı hükmündedir.¹⁵⁶

VI. Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkının İhlalinin Sonuçları

Sağlık hizmetlerinin alınması aşamalarında mahremiyet ihlallerinin olmaması, insan onuru haysiyet ve şerefi açısından Şâri'in amaçlarına uygun bir durumdur. Ancak bunun

152) el-Karadâvî, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, s. 130.

153) Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, Trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2002, s. 106- 107; İslam fıkıh akademisi kararları, Mekke, 1995, 4. karar s. 71.

154) eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C. IX, s. 263; Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. IV, s. 193.

155) Buhârî, Tıb 9; Müslim, Müsâkat 65.

156) eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, C. I, s. 215; Mevsîlî, *Kitâbu'l-İhtiyâr*, C. IV, s. 189.

ihlali halinde zararların ortaya çıkması, bu zararların giderilmesi¹⁵⁷ için de bir takım yaptırımlar söz konusudur.

İnsanın özel hayatı kişinin kendisine ait olduğundan başkalarının izinsiz müdahalesi insan hakkını ihlal etmek anlamındadır. İzinsiz olarak başkasının kapısının anahtar de-
liğinden gözetlenmesi neticesinde gözetlenen kişinin uyarılarına rağmen gözetlemenin
devam etmesine karşılık göze zarar verilmesi sebebiyle tazmin gerekmeyeceğini belirten
İslam hukukçuları¹⁵⁸ insanın özel hayatının ne derecede önemli olduğunu vurgulamakta-
dırlar. Böyle bir durum aynı zamanda meşru müdafaa olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁹

Sağlık hizmetlerinde mahremiyet ihlali, hastanın doktora veya sağlık kuruluşuna olan
güvenini sarsabileceğinden yanlış bilgi vermesine, dolayısıyla yanlış tedaviye ve telafi-
si ağır zararlara sebep olabilir.¹⁶⁰ Sağlık kuruluşlarında tedavi hizmetlerini alırken hasta
mahremiyetinin zaruret olmadan ihlal edilmesi, insan onuruna, haysiyet ve şerefine zarar
veren bir konudur. Buna verilecek ceza *ta'zir* cezasıdır.¹⁶¹ Ta'zir ayrıca müessir fiillerin
ruhi zararlarının telafisinde *hukûmetiül'-adl*,¹⁶² devlet başkanına veya hâkime belirleme
hakkı tanınan yaptırımlardır. Ta'zir cezasının para, hapis, kınama, görevden uzaklaştırma
gibi farklı şekilleri bulunmaktadır. Kınama, para ve hapis cezası özel hayatın ihlalinde
verilebildiğine göre¹⁶³ mahremiyet ihlalinde de hastada telafisi zor olan ruhi zararlarda bu
kapsamda değerlendirilebilir.

Özel hayat kapsamında mahremiyet ihlallerinin her birine göre uygun bir ceza takdiri
ön görülmüştür.¹⁶⁴ İslam hukukunda cezalar belirlenirken mahremiyet ihlallerinin cezası
olarak manevi müeyyidelerden yararlanıldığı gibi maddi müeyyidelerden de yararlanıl-
dığı görülmektedir. Ta'zir cezaları, yerine göre manevi ve yerine göre maddi müeyyide
olabilmektedir. Sağlık hizmetlerinde mahremiyet ihlali cezası, her ne kadar tedavi zarureti
içerse de her tedavide zaruret olmadığını daha önce ifade etmiştik. Burada şunu hemen
belirtmeliyiz ki sağlık kuruluşlarında insan hayatını ilgilendiren kürtaj, estetik vb. her
türü tıbbi operasyonlarda hukuka uygun olmayan durumlardan biri mahremiyet ihlalidir.
Buna da takdir edilen müeyyide, insan hakkı bağlamında temel sağlık hakkı ihlalinin
cezasıdır. İslam hukukunda bu cezanın sınırları çizilmemiş, kamu otoritesine bırakılmış-
tır.¹⁶⁵ Ayrıca tedavi hizmetlerinde uzman *tabîb-i hâzık* olan doktorların zaruret dışında ve

157) Mecelle, md., 31.

158) Nevevî, *el-Mecmu*, C. XX, s. 410-412; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dârü'l-fıkr,
Dimeşk, 1989, C. V, s. 760.

159) Dönmez, İbrahim Kâfi, *Meşrû Müdafaa*, DİA, C. XXIX, s. 383.

160) Sert, *Tıp Etiği*, s. 52.

161) Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 129.

162) Dağcı, Şamil, "Hükûmet-i adl", DİA, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 463.

163) ed-Dagmi, *Himâyetü'l-Hayâti'l-Hâssa*, s. 119.

164) İbn Ferhûn, Ebulvefâ Burhânüddîn İbrahim b. Ali, *Tabsiratü'l-Hükkâm fî Usûlil Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Beyrut, 1995, C. II, s. 259.

165) Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, V, s. 338-342; Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed
b. Hamza İbn Şihâbüddîn (ö. 1004/1595), *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc fî'l-Fıkh alâ*

izinsiz olarak mahremiyet ihlaliyle yetkisini kötüye kullanması durumunda takdir edilen ceza ta'zirdir.

Günümüz Türk Ceza Kanunu'nda ise “*Kişilerin özel hayatının gizliliğini ihlâl eden kimse, altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezası ile cezalandırılır. Gizliliğin görüntü veya seslerin kayda alınması suretiyle ihlâl edilmesi hâlinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.*”¹⁶⁶ “*Kişisel verileri, hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*”¹⁶⁷ şeklinde ifade edilmiştir.

Mahremiyet ihlallerinde insan, daha çok ruhî olarak zarar gördüğünden verilecek cezalardan biri de manevi tazminat cezasıdır. İnsana verilen zararların tazmin edilmesi esas olduğundan manevi zararın da hikmet ve maslahatlara göre giderilmesi gerekir. Çünkü çekilen manevi acılar sebebiyle insanın maddi kayıpları olabilmektedir. Manevi tazminle, kırılan insan onuru şeref ve haysiyeti bir nebze de olsa tamir edilmekte, ruhi acıları dindirilmektedir. Manevi acılar maddi tazminle, haksızlığın teşhiriyle ve ta'zir şekilleriyle giderilmektedir.¹⁶⁸

Sağlık hizmetlerinde bedensel mahremiyetin yanında hastaya ait olan bilgi mahiyetindeki dokümanların yetkisiz kişiler tarafından hastanın zararına olacak şekilde ihlal edilmesi de belirli bir yaptırıma tabidir. Çünkü bu bilgiler, özel alana ait olup hastanın sırları nev'indedir. Bu hastanın özel sır bilgilerinin ifşa edilmesinde tedavi olan kişinin maddi ve manevi olarak zarar görmesi kaçınılmazdır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında yetkisini kötüye kullanan sorumlular hakkında verilecek ceza, ta'zir nev'inden cezalardır. Özel hayatın korunması kapsamında olan tedavi hizmetlerinde zaruret olmaksızın, tedavi bahanesiyle özellikle insanların inançlarına aykırı olarak mahremiyetin ihlal edilmesi, insan hakkı ihlalidir. Bu hak sadece ahlaki ilkelerle korunmuş, manevi yaptırımları olan bir hak değil aynı zamanda ve gerektiğinde maddi müeyyideleri olan insan şahsiyetine bağlı haklardır. Buna göre mahremiyet ihlallerinin önüne geçmek için değişen toplumlarda, uhrevi sorumluluğun yanında maddi ve manevi müeyyidelerin olması bir zorunluluktur.¹⁶⁹

VII. Sonuç

Mahremiyet, özel hayat kavramı yerine kullanılan ve yaşam alanlarından sır alanını ifade eder. Mükerrerem olarak yaratılan insanın onurunun zedelenmemesi, kendine ait olan sırlarının ifşa edilerek zarara uğramaması, emanet sahibi olarak hem kendisinin hem de başkalarının gerekli hassasiyeti göstermesi mahremiyet hakkının gereğidir.

Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, C. VIII, s. 18,19; Ebû Zehra, Muhammed, el-Cerîme ve'l-Ukûbe, Dâru'l-Fikr, y.y, trs., s. 75.

166) TCK., 135.

167) TCK., 136.

168) Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay., İstanbul, 1985, C. VIII, s. 274, 275.

169) Kahraman, *Özel Hayatın Gizliliği*, s. 225.

Mahremiyeti ihlal etmek, şahsiyet haklarına bir tecavüzdür. Çünkü şahsiyet hakkı, insan hakkıdır. Bu hakkın ihlali, hayati tehlikeler, adli vakıalar ve kamu yararı halleri haricinde caiz değildir.

Sağlıklı olmak ve bunun için gerekli tedbirleri almak, İslam'ın emridir. Bu sebeple gerektiğinde sağlık hizmetlerinin alınması bir zorunluluktur. Bu hizmetlerin hukuka uygun olarak ve *tabîb-i hâzık* olarak ifade edilen uzmanlarınca yapılması gerekir. Usulüne uygun olmayan sağlık hizmetleri tedavi kapsamında değildir.

Gerekli tetkikler hastalığın teşhisi, kısaca teşhisten tedaviye kadar tüm aşamalar, sağlık hizmetleri olarak ifade edilmektedir.

İslam hukukçularına göre insan vücudunun kadının erkeğe, erkeğin kadına, kadının kadına veya mahrem, namahreme karşı gösterilmesi haram olan yerler bulunmaktadır. Sağlıkla ilgili zaruretlerde mahremiyetin ihlali zaruret miktarıncadır. Sağlık hizmetlerini verenler, insan hakkı ve hastanın bir hakkı olan mahremiyetine riayet etmelidir.

İslam hukuku mahremiyetin ihlali durumunda ta'zir ve manevi tazminat cezalarını mağdur olan tarafın şikâyetiyle yetkili mercilerin takdirine bırakmıştır. Ta'zirin şekli ve tazminat miktarı insan onurunun zedelenmesine, şahsiyet haklarının ihlal derecesine, kişiye verdiği manevi zarar ve bundan dolayı maddi zararın meydana gelmesine göre değişmektedir.

Her türlü hasta bilgilerinin gizli tutulması evde sağlık hizmeti sunumlarında hasta ve yetkili kişilerden izin alınması, hasta mahremiyeti açısından önemlidir.

Sağlık hizmetlerinde hasta ile doktorun, mahremiyeti koruma açısından gerekli tedbirleri alması kendi sorumluluklarında olmakla birlikte, hastanın mahremiyet hakkı ve bu hakkın yerine getirilmesini isteme hakkı vardır.

İslam hukukuna göre zaruret olmadıkça bakılması haram olan yerlere dokunmak da aynı hükümdedir. Özellikle tedavilerde kadın hastanın kadın doktora, erkek hastanın erkek doktora muayene olması gerekirken zaruret durumunda aksi olabilmektedir.

Mahremiyetin ihlal edilmemesi için, *isti'zân*, *tecessüs yasağı*, *emanete riayet*, ahlâkî ve hukûkî özelliğiyle temel ilkelere aittir. Bu ilkeler çerçevesinde mahremiyet değerlendirilmiştir.

Tedavi süreçlerinde doktor, mesleği icabı hastanın önemli sırlarına vakıf olduğundan meslek sırrı kavramıyla ifade edilir. Bu sırlar hiçbir zaman kötüye kullanamaz ve hastanın izin vermediği başka kişilere kamu yararı, yaşam tehlikesi, adli olaylar dışında ifşa edemez.

İnsan fıtratına uygun olan tedavi süreçlerinin yaygınlaştırılması ve bunun için doktor ve idare tarafından gerekli önlemlerin alınması gerekir. Özellikle, insan onurunu zedelenmeden kadın doğum ortamları ve yoğun bakım üniteleri başta olmak üzere tüm tedavi aşamalarının mahremiyete uygun olarak yerine getirilmesi, temel insan hakkıdır.

Kaynakça

Armağan, Servet, “Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyet'i)”-Bir İzah Tecrübesi-İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul: 1976, C. 6, S. 2-3, s. 141-168.

- Bâbertî, Ekmeluddin Muhammed b. Mahmud (ö.1384), *el-İnaye Şerhu'l-Hidaye*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.
- Bardakoğlu, Ali, "İkrah", *DİA*, XXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Başoğlu, Tuncay, "Ta'zir", *DİA*, XXXX, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstulâhatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yay., 1985.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çalış, Halit, *İslâm'da Kolaylaşma İlkesi Azimet-Ruhsat İlişkisi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çeker, "Halvet", *DİA*, XV, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çoker, Hakan. Mahremiyetin Önemi. 13 Ekim 2014.
- Dağcı, Şamil, "Hükûmet-i adl", *DİA*, XVIII, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Danışman, Ahmet, *Ceza Hukuku Açısından Özel Hayatın Korunması*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Meşrû Müdafaa" *DİA*, XXIX, Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe*, yy.: Dâru'l-Fikr, trs.
- ed- Dagmi, Muhammed Rakân, *et-Tecessüs ve Ahkâmuhû fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Kâhire: 1985.
- ed- Dagmi, Muhammed Rakân, *Himâyetü'l-Hayâti'l-Hâssa fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Kâhire: 1985.
- Ekşi, Ahmet, *İslam Tıp Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- el-Cassas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Thk., Muhammed Sadık Gamhâvî, Beyrut: 1992.
- el-İsbehânî, Hüseyin Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- el-Karadâvî, Yusuf, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-İslâm*, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1967.
- el-Meydânî, Abdulğânî el-Guneymî (ö.1292/1881), *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, İstanbul: Dersaadet Kitabevi, trs.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (h.ö.676), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mehezzeb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Erdoğan, Mehmet, *İslam Hukukunda Engelliler: Engelliliğin Fikhi ve Hukuki Sorunları, Din Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: 2012.

- Esed, Muhammed, *İslam'da Yönetim Biçimi*, Trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: 2002.
- Eskicioğlu, Osman, *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1996.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'an*, İstanbul: Dersaadet Kitabevi, trs.
- eş-Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (h.150-204), *el-Umm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- eş-Şakafe, Muhammed Beşir, *el-Fıkhü'l-Mâlikî fî Sevbihî'l-Cedîd*, Dimeşk: Dâru'l-kalem, 2007.
- eş-Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf (h.393-476), *el-Mühezzeb*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2003.
- eş-Şîrbînî, Şemsuddin Muhammed ibn Muhammed el-Hatîb eş-Şâfî (h.ö.977), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rîfeti Me'âni Elfâzi'l-Minhâc*, Şam: Daru'l-Feyhâi, 2009.
- eş-Şîrvânî, Abdulhamid, *Haşiyetü's-Şîrvânî alâ Tuhfetü'l-Minhâc*, Mısır: 1985.
- ez-Zuhaylî, *Usûlü'l-fıkh el-İslâmî*, Dimeşk: Matbaatü Camiati'l-Dimeşk, 1990.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, Ankara: TDV. Yayınları, 1996.
- Hallâf, Abdulvehhâb, *İlmu Usûli'l-Fıkh*, İstanbul: Eda Neşriyat, 1991.
- <http://www.dogumakademisi.com/makale/doğumda-mahremiyetin-onemi-okerkh&39>
- Ibn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ibn Nuceym, Zeynü'l-Âbidîn b. İbrahîm Ahmed b. Nuceym (ö.970/1562), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân*, Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, trs.
- İbn Ferhûn, Ebulvefâ Burhânüddîn İbrahim b. Ali, *Tabıratü'l-Hükkâm fî Usûlil Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Beyrut: 1995.
- İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., Mustafa es-Sakka, Beyrut: 1966.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Çev., Vecdi Akyüz, İstanbul: İklim Yayınları, 1990.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî el-Hanbelî (ö.620), *el-Muğnî*, Thk., Muhammed Şerefüddîn Hattâb Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dârusâdır, 2011.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn el-Hanefî, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Beyrut: trs.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî, (ö.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Thk., Abdulmecîd Ta'mî Halebî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997.
- İmre, Zahit, “*Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunması-na İlişkin Meseleler*”, İÜHFİM, İstanbul: 1974, C. 39, S. 1-4.147-168

- Kahraman, Abdullah, “Tedavi”, *DİA*, XXXX, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kahraman, Abdullah, *İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*, Ankara: Ebabil Yayınları, 2008.
- Karaman, Hayrettin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: Fatih Ofset, 1992.
- Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekr b. Mes’ud el-Hanefî (h.ö.587), *Bedâi’u’s-Sanâi’ fi Tertîbi’s-Şerâi’*, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2003.
- Köse, Saffet, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1997.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö.683), *Kitâbu’l-İhtiyâr li Ta’lîli’l-Muhtâr*, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2010.
- Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccac, (ö.261), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Öğüt, Salim, “Mahrem”, *DİA*, XXVII, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Remlî, Şemsuddîn Muhammed b. Ebi’l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihâbuddîn (ö.1004/1595), *Nihâyetü’l-Muhtâc ilâ Şerhi’l-Minhâc fi’l-Fıkh alâ Mezhebi’l-İmâm eş’Şâfî*, Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 2003.
- Sâmi, Şemseddin, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul: 1985.
- Senbehlî, Muhammed Burhaneddin *Kadâyâ Fıkhiyye Muâsıra*, Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1988.
- Sert, Gökhan, *Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Açısından Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı Kavramı*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 2007.
- Şa’ban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Çev., İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV Yayınları, 1990.
- Şafak, Ali, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rehber Yayınları, 1992.
- Şâtûbî, Ebu İshâk, (ö.790/1388), *el-Muvâfakât*, Thk. Abdullah Dıraz, Beyrut: 1997.
- Şebremellisî, Ebu’z-Ziyâ Nûreddîn Ali b. Ali (ö.1087), *Hâşiye alâ Nihâyetü’l-Muhtâc*, Beyrut: Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, 2003.
- Şen, Ersan, *Devlet ve İletişim Araçları Karşısında Özel Hayatın Gizliliği ve Korunması*, İstanbul: 1996.
- Şerif b. Edvel b. İdris, *Kitmânü’s-Sır ve İfşâühû fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, Amman: 1997.
- Şinkiti, Ahmed Mezid Çekni, *Ahkâmu’l-Ciraheti’t-Tıbbiyyeti ve’l-asaru’l-müterettibeti aleyha*, Cidde: Mektebetü’s-saade, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Servet, (h.209-297), *el-Câmiu’s-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Yeğîn Abdullah, *Osmanlıca Türkçe Yeni Lügat*, İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, trs.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve Edilletuh*, Dimeşk: Dâru’l-fıkr, 1989.
- Zuhaylî, Vehbe, *Usûlü’l-Fıkhî’l-İslâmî*, Dimeşk: Dâru’l-Ma’rife, 1986.